

Joanna RAK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-0505-3684

Klasyfikowanie luk badawczych w naukach społecznych

Streszczenie: Identyfikowanie luk badawczych to etap wytyczania kierunków badań, kluczowy dla zapewnienia oryginalności i wartości poznawczej wyników. Wskazanie właściwej luki uzasadnia podjęcie tematu, wybór problemu badawczego, umożliwia kontekstualizację badań w literaturze przedmiotu oraz wyznaczenie wkładu do rozwoju nauki. Krytyczna analiza istniejących ujęć definicyjnych i klasyfikacji luk badawczych ujawnia nadmierne skomplikowanie, brak spójnych i jasnych kryteriów rozróżnienia poszczególnych rodzajów luk badawczych, niedostateczną hierarchizację ich istotności oraz tendencję do mylenia definicji z samą klasyfikacją. Taka fragmentaryzacja i brak precyzji w istniejących ramach semantycznych utrudniają skuteczne rozróżnianie typów luk i określanie ich znaczenia dla konkretnych problemów badawczych, co prowadzi do niewystarczającego uporządkowania i ograniczeń w kumulowaniu wiedzy. Celem artykułu jest zaproponowanie nowej klasyfikacji luk badawczych, opartej na autorskich kryteriach zakresu generalizowalności oraz stopnia dojrzałości pola badawczego. Proponowane ujęcie stanowi wkład w rozwój narzędzi konceptualnych wspomagających identyfikację i systematyzację luk w badaniach społecznych. Ma ono ułatwić zrozumienie głównych rodzajów deficytów wiedzy w ramach danego pola badawczego, co jest ważne dla precyzyjnego formułowania problemów badawczych i ich efektywnego rozwiązywania. Artykuł odpowiada na potrzeby dydaktyczne oraz badaczy samodoskonalących swój warsztat badawczy.

Słowa kluczowe: luka badawcza, deficyt wiedzy, klasyfikacja, rozwój nauk społecznych, metodologia

Wstęp

Nauki społeczne, dynamicznie rozwijając się zarówno w wymiarze teoretycznym, jak i empirycznym, generują wyzwanie świadomego wytyczania kierunków badań. Jednym z najważniejszych elementów tego procesu jest identyfikowanie luk badawczych – obszarów, które pozostają niewystarczająco opisane, zbadane lub zinterpretowane. Umiejętność ta zyskuje szczególne znaczenie w pracy młodych badaczy, przygotowujących rozprawy doktorskie, projekty grantowe czy pierwsze artykuły naukowe. Wskazanie luki badawczej uzasadnia celowość podjęcia danego tematu, proponowania i rozwiązania określonego problemu badawczego, umożliwia kontekstualizację badań w literaturze przedmiotu oraz wyznaczenie wkładu do rozwoju nauki (zob. szerzej Adu, Miles, 2024, s. 159–173; Rak, Skrzypek, 2023).

Artykuł powstał w odpowiedzi na potrzeby dydaktyczne ujawnione podczas zajęć z metodologii badań społecznych, warsztatów metodologicznych oraz Zimowej Szkoły Metodologicznej organizowanej wspólnie przez Sekcję Metod, Technik i Narzędzi Badawczych Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych oraz Katedrę Filozofii i Teorii Polityki Wydziału Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Obserwacje prowadzone w ramach tych inicjatyw dydaktycznych wskazują, że choć świadomość znaczenia luki badawczej wśród studentów i doktorantów jest

wysoka, to jednak istnieje znaczna potrzeba dostarczenia im konkretnych narzędzi oraz wskazówek proceduralnych umożliwiających systematyczną i krytyczną analizę literatury pod tym kątem. Warto zaznaczyć, że nie jest to problem specyficzny wyłącznie dla polskiego środowiska naukowego (Farooq, 2017, s. 66).

Problemy zgłaszane przez uczestników zajęć i warsztatów najczęściej dotyczyły: trudności w odróżnieniu faktycznej luki badawczej od zaniedbania w literaturze, braku jasnych kryteriów oceny znaczenia i aktualności identyfikowanej luki, niepewności co do sposobu dokumentowania procesu jej identyfikacji, trudności w formułowaniu pytań badawczych opartych na dostrzeżonych lukach, a także obaw, że przegląd literatury może nie być wystarczająco kompletny, co mogłoby prowadzić do błędnego uznania już eksplorowanego obszaru badawczego za lukę. Młodzi badacze sygnalizowali również, że problemy te są dodatkowo wzmocnione przez brak w dostępnych podręcznikach do metodologii badań społecznych szczegółowych procedur identyfikowania i rozróżniania rodzajów luk badawczych. Choć wiele opracowań ogólnie wskazuje na potrzebę rozpoznawania szeroko rozumianych luk w literaturze, rzadko proponują one kryteria oceny relewancji w badaniach (por. Baako, Alhassan, Gidisu, 2022). W rezultacie osoby rozpoczynające samodzielne analizy często pozostawione są same sobie na tym istotnym etapie projektowania pracy badawczej, który ma prowadzić do sformułowania problemu badawczego.

W odpowiedzi na dostrzeżone potrzeby, w niniejszym artykule zaprezentowane zostaną wyniki systematycznego przeglądu literatury dotyczącej zagadnienia luk badawczych w naukach społecznych. Przegląd przeprowadzono z wykorzystaniem zasobów Google Scholar, zgodnie z przyjętą procedurą systematycznego zbierania danych, obejmującą określenie haseł wyszukiwania, ustalenie kryteriów włączenia i wyłączenia publikacji oraz systematyczną analizę treści odnoszących się do definicji i klasyfikacji luk badawczych. Umożliwił on realizację celu artykułu, jakim jest zaproponowanie nowej klasyfikacji luk badawczych, opartej na autorskich kryteriach zakresu generalizowalności oraz stopnia dojrzałości pola badawczego. Proponowane ujęcie stanowi wkład w rozwój narzędzi konceptualnych wspomagających identyfikację i systematyzację luk w badaniach społecznych. Ponadto, w artykule przedstawiono wnioski płynące z analizy dotychczasowych podejść klasyfikacyjnych oraz sformułowano praktyczne wskazówki dla badaczy podejmujących próbę świadomego wskazywania konkretnych luk w literaturze nauk społecznych. Artykuł odpowiada na potrzeby badaczy samodoskonalących swój warsztat badawczy oraz dydaktyczne. Te ostatnie są szczególnie widoczne w trakcie kursów metodologicznych na poziomie studiów i w szkołach doktorskich.

Warto nadmienić, że w trakcie omawiania roli przeglądu literatury przedmiotu, kursanci często spotykają się z zaleceniem, że przegląd literatury powinien prowadzić do odkrycia luki badawczej. Rzadko poświęca się uwagę samemu identyfikowaniu luk mających różne znaczenia dla rozwoju nauki oraz ich różnorodnym właściwościom. W dostępnych podręcznikach do metodologii badań społecznych czy materiałach dydaktycznych, szczególnie tych dotyczących przeglądu literatury, istnieje wiele pomocnych narzędzi systematyzujących etapy przeprowadzania analizy literatury przedmiotu oraz określania wkładu własnych badań do rozwoju nauki (np. Punch, 2014, s. 93–112; Bäckker et al., 2016, s. 24–29; Adu, Miles, 2024, s. 9–32, 74–84, 342–351). Niemniej jednak, problematyka luk badawczych pozostaje na marginesie tych rozważań. Ograniczone jest omawianie czym są oraz jakie mają rodzaje.

W niniejszym artykule skoncentrowano się na wypełnieniu tej luki dydaktycznej. Dostarcza on bowiem informacji na temat metodologicznych aspektów identyfikowania luk, które pomagają w rozróżnieniu luk rzeczywistych od pozornych oraz wskazuje, jakie kryteria oceny mogą wspierać badacza w precyzyjnym rozpoznawaniu rodzajów dostrzeganych luk w literaturze. To podejście pozwala na wzbogacenie dydaktyki o nową perspektywę, pomagając młodym badaczom lepiej orientować się w procesie identyfikowania i klasyfikowania luk, a także dostosowywania swoich badań do aktualnych potrzeb naukowych.

Struktura artykułu jest następująca: po wstępie określającym kontekst badania uzasadniono wybór i omówiono procedurę zbierania danych. W kolejnej części zaprezentowane zostały wyniki przeglądu literatury poświęconej cechom istotnościowym oraz klasyfikacjom luk badawczych. Następnie przedstawiono autorską propozycję nowej klasyfikacji luk badawczych. Artykuł kończy refleksja na temat praktycznego znaczenia istniejących podejść oraz prezentacja przedmiotowych rekomendacji dla badaczy nauk społecznych.

Kryteria przeglądu literatury przedmiotu

W celu przeprowadzenia systematycznego przeglądu literatury dotyczącego luk badawczych w naukach społecznych wybrano wyszukiwarkę Google Scholar jako główne narzędzie pozyskiwania źródeł. Decyzję tę uzasadniało kilka istotnych powodów. Po pierwsze, Google Scholar, w odróżnieniu od komercyjnych baz takich, jak Scopus czy Web of Science, zapewnia większą inkluzyjność publikacji. Strona zapewnia dostęp do zróżnicowanych typów publikacji (np. artykułów naukowych, monografii, rozdziałów w książkach, prac dyplomowych oraz materiałów konferencyjnych), co umożliwia uchwycenie różnorodnych podejść do problematyki luk badawczych, niezależnie od formy publikacji. Po drugie, wyszukiwarka ta charakteryzuje się szeroką dostępnością i dużą aktualnością indeksowanych prac oraz obejmuje literaturę z wielu dyscyplin naukowych, co jest szczególnie ważne w kontekście badań nad lukami badawczymi w naukach społecznych, często prowadzonych w ujęciu interdyscyplinarnym.

Procedura zbierania danych została opracowana zgodnie z założeniami metodologii systematycznego przeglądu literatury. Proces rozpoczęto od określenia haseł wyszukiwania mających na celu uchwycenie możliwie szerokiego spektrum podejść do luki badawczej. Lista użytych fraz obejmowała: „research gap”, „identifying research gaps”, „research gap in social sciences”, „research gap methodology”, „research gap typology”, „research gap classification”, „research gap taxonomy” oraz „literature review and research gap”. Wyszukiwania prowadzono w języku angielskim, co umożliwiło dostęp do publikacji pozostających w obiegu międzynarodowym oraz porównanie różnych tradycji badawczych.

Następnie ustalono kryteria włączenia i wyłączenia publikacji z bazy źródeł. Do analizy zakwalifikowano wyłącznie te prace, które w sposób bezpośredni odnosiły się do pojęcia luki badawczej w kontekście metodologicznym lub teoretycznym, omawiały procedury jej identyfikowania, dokonywały klasyfikacji rodzajów luk lub proponowały narzędzia umożliwiające systematyczne ich wykrywanie w odniesieniu do różnych eta-

pów procesu badawczego. Wyłączono natomiast teksty, w których termin „research gap” pojawiał się jedynie incydentalnie (np. w kontekście celu przeprowadzania przeglądu literatury przedmiotu) lub był używany w odniesieniu do dziedzin innych niż nauki społeczne, bez pogłębionej refleksji metodologicznej.

Manualne zbieranie publikacji prowadzono aż do osiągnięcia nasycenia teoretycznego, czyli momentu, w którym nowe wyszukiwania nie dostarczały istotnie nowych informacji ani odmiennych perspektyw, a treści w kolejnych publikacjach powtarzały wcześniej zidentyfikowane podejścia. Ostatecznie poddano analizie 148 publikacji, które stanowiły bazę empiryczną dla dalszych etapów badania.

Proces analizy danych rozpoczął się od kodowania tekstów, które miało na celu określenie najczęściej pojawiających się definicji oraz rodzajów luk badawczych. Kodowanie miało charakter iteracyjny: początkowo wyodrębniono szerokie kategorie analityczne (definicje i klasyfikacje luk), które następnie były rozwijane i uszczegóławiane w miarę pojawiania się nowych wątków i niuansów w analizowanych materiałach. W toku pracy wyodrębniono również podkategorie uwzględniające konkretne rodzaje luk.

Iteracyjny charakter analizy umożliwił dokładniejsze uchwycenie kompleksowego obrazu podobieństw i różnic w podejściu do zagadnienia luk badawczych w różnych źródłach. Ostatecznie opracowano wykaz głównych koncepcji obecnych w literaturze, który posłużył do sformułowania nowej klasyfikacji oraz rekomendacji dotyczących kategoryzowania i subkategoryzowania luk badawczych w naukach społecznych.

Cechy istotnościowe oraz klasyfikacje luk badawczych

Jednym z najczęściej spotykanych sposobów definiowania luki badawczej jest postrzeganie jej jako całkowitego braku badań dotyczących danego zagadnienia lub jako efektu jego niewystarczającego opracowania (Müller-Bloch, Kranz, 2015, s. 4). Luki tego rodzaju pojawiają się zazwyczaj wtedy, gdy określony temat nie został dotąd zauważony przez środowisko akademickie albo był jedynie pobieżnie analizowany. Takie sytuacje są szczególnie typowe dla obszarów badawczych dopiero wyłaniających się lub w odniesieniu do zjawisk nowych i dynamicznych, wymagających wstępnej eksploracji. W praktyce, aby trafnie rozpoznać tego rodzaju lukę, konieczne może być odniesienie się do literatury spoza wąsko zdefiniowanej subdyscypliny albo dyscypliny, tak by możliwe było stworzenie spójnych podstaw teoretycznych i metodologicznych dla przyszłych badań.

Inny sposób definiowania luki badawczej odnosi się do limitacji istniejących badań, które nie wynikają z całkowitego braku wiedzy, lecz z jej ograniczonego charakteru (Robinson, Saldanha, McKoy, 2011, s. 1325). Może to dotyczyć np. w nieuzasadniony sposób zawężonego obszaru pola badawczego, niewystarczająco rozwiniętej metodologii lub osadzenia badań w specyficznych warunkach kontekstowych, które nie pozwalają na pełne ujęcie danego zagadnienia. W tym ujęciu luka badawcza ujawnia się nie przez nieobecność tematów w literaturze, ale przez ich niedostateczne, fragmentaryczne lub jednostronne opracowanie. Identyfikacja tego typu ograniczeń umożliwia precyzyjne wskazanie obszarów wymagających pogłębienia, rekontekstualizacji lub rozwinięcia, co stanowi punkt wyjścia dla formułowania celów przyszłych projektów badawczych.

Pozostałe zidentyfikowane ujęcia definicyjne luki badawczej nie odnoszą się już do ogólnej istoty tego pojęcia, lecz opisują jego konkretne odmiany, tj. rodzaje luk badawczych. Formułowane są one w sposób, który zawiera bezpośrednie odniesienie do przyczyn, źródeł lub obszarów deficytów wiedzy (np. luka teoretyczna, metodologiczna, empiryczna czy aplikacyjna). Nie stanowią jednak ujęć definicyjnych w sensie ścisłym, lecz typologiczne. Należy tutaj podkreślić, że niektórzy autorzy operują pojęciem luki badawczej w sposób uproszczony, presuponując istnienie jednej, uniwersalnej kategorii, bez rozróżniania jej typów; w rezultacie ich analizy koncentrują się na jednym rodzaju deficytu wiedzy, traktowanym jako reprezentatywny dla całego zjawiska, co może prowadzić do zawężonego rozumienia problematyki (np. Klingner, Boardman, 2011, s. 216). Takie utożsamienie definicji z klasyfikacją prowadzi do pewnego przesunięcia znaczenia: luka badawcza zostaje zdefiniowana nie jako ogólny brak lub niedostatek wiedzy, lecz jako zjawisko występujące w określonej postaci (zob. np. Weerathna, 2017). Z metodologicznego punktu widzenia ma to istotne konsekwencje – utrudnia wypracowanie wspólnego, abstrakcyjnego rozumienia luki jako pojęcia nadrzędnego i może prowadzić do niekonsekwencji w jej identyfikowaniu, klasyfikowaniu oraz uzasadnianiu naukowej doniosłości.

Jednocześnie jednak zróżnicowanie luk badawczych według ich typów pozwala uchwycić ich wewnętrzną heterogeniczność i uporządkować zjawiska, które w literaturze często bywają ujmowane pod wspólną, nieprecyzyjną etykietą. Klasyfikacje luk badawczych pełnią ważną funkcję heurystyczną, bo umożliwiają systematyzację obserwowanych braków w wiedzy oraz wskazują potencjalne kierunki dalszych badań.

Jedną z najbardziej systematycznych klasyfikacji luk badawczych, w niezmienionej formie powtarzanej w większości zidentyfikowanych opracowań i ujmującej rozproszone w literaturze klasy zjawiska, zaproponował D. Anthony Miles (2017). Powstała ona w wyniku integracji wyników badań własnych z ustaleniami zaprezentowanymi w pracach Karen A. Robinson, Iana J. Saldanha i Naomi A. Mckoy (2011) oraz Christoph Müllera-Blocha i Johanna Kranza (2014). Miles wyróżnił siedem typów luk badawczych w celu uporządkowania zaobserwowanych obszarów braku w wiedzy. Badacz zasugerował również konkretne strategie ich identyfikacji i wypełniania. Nie sformułował jednakże homogenicznego kryterium, na podstawie którego skonstruował klasyfikację.

Pierwszy typ wyróżniony przez Milesa to **luka dowodowa** (*contradictory evidence gap*). Odnosi się do sytuacji, w których istniejące badania przynoszą rozbieżne czy niejednoznaczne wyniki lub podważają wcześniej przyjęte ustalenia. Takie rozbieżności mogą wynikać z kontekstowych uwarunkowań badanych zjawisk, co wymaga pogłębionej analizy zmiennych wpływających na wyniki oraz replikacji badań w różnych warunkach. Identyfikacja luki dowodowej wymaga starannej analizy istniejących badań w celu wyodrębnienia sprzecznych ustaleń.

Kolejny typ to **luka w wiedzy** (*knowledge gap/knowledge void gap*), której istotę stanowi ograniczone rozumienie zjawisk bądź brak wyrazu istnienia takiego rozumienia. Według Milesa, występuje ona tam, gdzie brak jest badań, teorii lub literatury na określony temat, również w dyscyplinach pokrewnych. Jej identyfikacja często prowadzi do nowatorskich badań eksploracyjnych lub transdyscyplinarnych prób adaptacji istniejącej wiedzy do nowych kontekstów. Niektórzy badacze wyodrębniają **luki literaturowe** (*literature gaps*) jako ogólny brak informacji na dany temat (np. Dias, Costa, 2018). Warto jednak rozpatrywać formę dystrybucji informacji jako mającą wtórne znaczenie wobec

przedmiotowego sensu zidentyfikowanych rodzajów luk badawczych, gdzie istotą jest ocenienie aktualnego stanu wiedzy.

Luka w stosowaniu wiedzy w praktyce (*practical-knowledge conflict gap/action-knowledge conflict gap/practical gap*) pojawia się w sytuacjach, gdy istnieje rozdzźwięk między wiedzą teoretyczną a jej zastosowaniem w praktyce. Jak zakłada Miles, może to dotyczyć zarówno niespójności między deklaracjami a działaniami praktyków, jak i barier we wdrażaniu rekomendacji naukowych. Badania zorientowane na wypełnianie tej luki koncentrują się na odkryciu zakresu i przyczyn konfliktu, ale też istoty barier w zakresie wykorzystania wiedzy w praktyce.

Czwarty typ to **luka metodologiczna** (*methodological gap/method and research design gap/methodology void gap*). Zgodnie z definicją Milesa, polega ona na istnieniu ograniczeń w stanie wiedzy wynikających z wpływu określonych założeń metodologicznych na wyniki badań. Może dotyczyć braku różnorodności metodologicznej w eksplorowaniu konkretnego pola badawczego, pomijania określonych metod badawczych lub konieczności opracowania nowych narzędzi i procedur badawczych dostosowanych do specyfiki problemu.

Według Milesa, **luka empiryczna** (*empirical gap/evaluation void gap*) ujawnia ograniczenia dotychczasowych badań empirycznych. Oznacza brak odpowiednich, koniecznych i wystarczających danych lub istnienie danych wymagających reewaluacji lub weryfikacji, aby móc opracować dowody empiryczne. Badania skoncentrowane na wypełnieniu tej luki skupiają się zatem na zbieraniu nowych danych (zastąpienie dotychczasowych lub triangulowanie danych), a ich celem jest ugruntowanie twierdzeń teoretycznych w obserwacjach empirycznych. Luka empiryczna pojawia się, gdy wyniki badań, mimo że pozwalają na formułowanie wniosków w danym kontekście, ujawniają sprzeczności lub brak spójności z bardziej abstrakcyjnym poziomem analizy, np. z ogólnymi ramami teoretycznymi (Miles, 2017, s. 5; Jacobs, 2011, s. 131–132).

Luka teoretyczna (*theoretical gap/theory application void gap*), zgodnie z ujęciem Milesa, reprezentuje brak lub ograniczenia w zakresie ram teoretycznych pozwalających adekwatnie wyjaśnić dane zjawisko. Ograniczenia mogą sprowadzać się do wystąpienia sytuacji, w których istniejące ujęcia teoretyczne (np. teorie, schematy eksplanacyjne, kategorie teoretyczne) wymagają adaptacji, redukcji lub rozszerzenia. Prace koncentrujące się na tego typu lukach przyczyniają się do rozwoju lub przeformułowania narzędzi teoretycznych, a tym samym prowadzą do rozwinięcia rozumienia teoretycznego przedmiotu badań. Ponadto, przejawem luki teoretycznej może być dominacja jednej perspektywy teoretycznej w wyjaśnieniach konkretnego zjawiska i niedostrzeganie potencjału eksploracyjnego bądź eksplanacyjnego innych. W takich sytuacjach wyrazem dążenia do wypełnienia luki badawczej może być testowanie hipotez ugruntowanych teoretycznie w konkurencyjnych teoriach.

Ostatni typ wyróżniony przez Milesa to **luka populacyjna** (*population gap/under-researched sub-groups gap*). Przejawia się ona w nieuwzględnieniu lub niedostatecznym ujęciu określonej populacji w badaniach (np. grup demograficznych). Wypełnianie tej luki podnosi poziom inkluzyjności badań i pozwala uchwycić zróżnicowane doświadczenia i perspektywy indywidualnych lub zbiorowych podmiotów wchodzących w zakres pola badawczego.

Klasyfikacja Milesa może stanowić użyteczne narzędzie analityczne i dydaktyczne pomagające identyfikować rodzaje luk badawczych w literaturze przedmiotu oraz efek-

tywnie planować projekt badawczy odpowiadający na realne potrzeby poznawcze. Jednocześnie jednak jej rozbudowanie może prowadzić do nadmiernego skomplikowania procesu identyfikacji luki. W praktyce badawczej, granice między niektórymi typami mogą być płynne, a badacz może spędzać zbyt wiele czasu na próbach precyzyjnego zaklasyfikowania luki, zamiast skupić się na jej istocie i znaczeniu dla dalszych badań.

Warto również podkreślić, że w literaturze przedmiotu można znaleźć także liczne, choć rozproszone, propozycje definiowania innych typów luk badawczych, które nie zostały ujęte w systematycznych klasyfikacjach. Poszczególni autorzy, często w kontekście konkretnych projektów badawczych, wskazują na istnienie danych luk, niekiedy nadając im własne nazwy i definiując w odniesieniu do specyficznych problemów badawczych (np. Nziku, Struthers, 2018, s. 350).

Badacze wyróżniają **luki konceptualne** (*conceptual gaps*), które pojawiają się, gdy w definicjach, interpretacjach lub zastosowaniach określonych pojęć wywiedzionych z teorii występuje niespójność, niejednoznaczność lub brak precyzyjnych granic semantycznych (Baako, Alhassan, Gidisu, 2022, s. 553). Tego rodzaju luki mogą prowadzić do formułowania błędnych założeń badawczych lub trudności w opisywaniu oraz porównywaniu wyników badań. Precyzyjne określenie pola semantycznego jest kluczowe dla zapewnienia jasności w komunikacji naukowej oraz dla utrzymania wysokiej jakości i rzetelności badań. Eliminowanie luk konceptualnych pozwala na rozwijanie spójnych teorii, które stanowią podstawę dla dalszych odkryć i praktycznego zastosowania wiedzy.

W literaturze wyróżnia się również **luki w danych** (*data gaps*). Ich istnienie odnosi się do sytuacji, w której nie istnieje zbiór danych lub istniejące dane są niewystarczające, żeby odpowiedzieć na pytanie badawcze (Giest, Samuels, 2020, s. 560). Warto nadmienić, że badania wypełniające luki danych nierzadko wymagają znacznego nakładu pracy w zakresie zbierania danych.

W odniesieniu do braku lub niewystarczającej eksploracji wybranych pól badawczych, w literaturze wyróżnia się **luki geograficzne** (*geographical gaps*) (Ali, 2025, s. 3) i **czasowe** (*temporal gaps*) (Ribeiro, Rios, 2021, s. 1). Pierwsze z wymienionych występują, gdy badania koncentrują się na określonych obszarach terytorialnych pozostawiając inne niezbadane lub niedostatecznie zbadane. Co ważne, wypełnianie tego rodzaju luk może ujawnić istotne wariacje kontekstowe w wynikach badań. Luki temporalne mają miejsce, gdy poddane eksploracji pole badawcze zostało zbyt wąsko określone w stosunku do problemu badawczego. Pojawiają się jednak również prace badawcze ujmujące tego typu deficyty jako brak badań aktualnych lub longitudinalnych (śledzących zmiany w czasie). Przy ocenie aktualności badań bierze się pod uwagę stan wiedzy o polu badawczym, np. postęp technologiczny, zachodzące zmiany społeczne i kulturowe (zob. np. Mallick, Yang, 2023, s. 10; Wahid, Yahya, Osman, 2023, s. 315).

Z kolei, określając braki w rozumieniu lub niedostateczne zrozumienie przedmiotu badania wyróżnia się luki **historyczne** (*historical gaps*) (Holzheu, Turner, 2018, s. 42) i **kulturowe** (*cultural gaps*) (Nord, 2002, s. 99). Ujawniają się one na poziomie interpretacji zjawisk i procesów. Wypełnianie tych rodzajów luk może zapewnić wgląd w ewolucję przedmiotu badania oraz pozwala poznać kontekst. Ponadto, badacze wskazują na **luki interdyscyplinarne** (*interdisciplinary gap*), kiedy wiedza o polu badawczym powstała w ramach jednej dyscypliny, ale nie została zintegrowana z wiedzą z innych

dyscyplin, pomimo że takie działanie mogłoby znacząco wzbogacić analizę, umożliwić pełniejsze zrozumienie jej przedmiotu lub dostarczyć nowych perspektyw teoretycznych i metodologicznych (Borry, Schotsmans, Dierickx, 2005, s. 50). Wypełnienie tego typu luk może prowadzić do wypracowania bardziej kompleksowych i innowacyjnych rozwiązań problemów badawczych.

Ostatni zidentyfikowany typ to **luki w raportowaniu** (*reporting gaps*). Pojawiają się one, gdy wygenerowane dowody empiryczne nie zostały przedstawione wystarczająco dokładnie, co wyklucza możliwość meta-analizy lub replikacji (Coakley, 2023, s. 13). Wypełnianie tego rodzaju braków i ograniczeń przyczynia się do zwiększenia poziomu przejrzystości i weryfikowalności wyników badań.

Należy zauważyć, że brak systematyzacji tych dodatkowych typów poza klasyfikacją Milesa sprawia, że ich użyteczność staje się ograniczona. Ich brak spójnej struktury może prowadzić do nieuporządkowania w literaturze i utrudniać porównywanie wyników badań opartych na różnych definicjach luk.

Choć przedstawione ujęcia i klasyfikacje luk badawczych oferują użyteczny aparat pojęciowy do identyfikowania deficytów wiedzy, ich nadmierna oraz rozproszona w literaturze typologizacja może prowadzić do rozdrobnienia pojęcia i dewaluacji jego istotnych cech. Rozróżnienia pomiędzy lukami teoretycznymi, metodologicznymi, empirycznymi czy populacyjnymi bywają użyteczne heurystycznie, lecz jednocześnie mogą sprzyjać automatyzacji procesu ich identyfikowania, bez pogłębionej refleksji nad faktycznym znaczeniem danego braku. Wątpliwości wzbudza również tendencja do utożsamiania klasyfikacji z definicją – zamiast traktować lukę badawczą jako nadrzędne pojęcie obejmujące różnorodne formy niepełności w wiedzy, część autorów redefiniuje ją w oparciu o pojedynczy rodzaj, co redukuje złożoność zjawiska. To uproszczone rozumienie prowadzi do wyłonienia się ograniczonej perspektywy i może utrudniać wypracowanie uniwersalnego, abstrakcyjnego pojęcia luki. W rezultacie, identyfikacja i uzasadnianie doniosłości naukowej luki staje się niekonsekwentne, ponieważ jest zależna od konkretnego typu, a nie od ogólnego zjawiska braku wiedzy.

Ponadto, mimo postulowanej przez badaczy potrzeby systematyzacji, wiele klasyfikacji przybiera charakter katalogowy, pozbawiony wyraźnych kryteriów rozróżnienia. Brakuje tu często refleksji nad relacjami między poszczególnymi rodzajami – czy są one współwystępujące, czy też wykluczające się; czy np. luka metodologiczna może prowadzić do luki empirycznej, a ta z kolei do luki teoretycznej. Tymczasem takie powiązania mogłyby znacząco wzbogacić analizy i przyczynić się do bardziej zniuansowanego rozumienia mechanizmów powstawania i utrwalania luk w badaniach.

Niektóre z opisanych luk mogą się częściowo pokrywać. Na przykład, luka w wiedzy może być ściśle powiązana z luką literaturową, a luka empiryczna może wynikać z luki metodologicznej. Ten brak wyraźnych granic może prowadzić do niejednoznaczności w identyfikacji i formułowaniu pytań badawczych.

Powszechny jest brak hierarchizacji istotności luk. Badacze opisują różne typy luk, ale nie odnoszą się do ich względnej istotności lub wpływu na postęp naukowy. Niektóre luki, takie jak teoretyczne czy metodologiczne, mogą mieć fundamentalne znaczenie dla rozwoju dyscyplin, podczas gdy inne (np. luka w raportowaniu) dotyczą raczej standardów publikacyjnych. Brak takiego rozróżnienia może prowadzić do niewłaściwego priorytetyzowania problemów badawczych.

Wreszcie, wiele ujęć zakłada z góry epistemiczną wartość wykrytej luki, pomijając kwestię jej rzeczywistej doniosłości. W efekcie istnieje ryzyko inflacji pojęcia luki badawczej, czyli traktowania każdego braku lub ograniczenia jako dyskwalifikacji wyników oraz uzasadnienia dla podjęcia własnych badań, bez krytycznego namysłu nad tym, czy jego wypełnienie wnosi nową jakość metodologiczną, teoretyczną, empiryczną czy praktyczną. To z kolei może osłabiać selektywność i trafność projektów badawczych oraz rozmywać sens samego pojęcia luki jako narzędzia konceptualnego.

Zintegrowana klasyfikacja luk badawczych

Na podstawie analizy dotychczasowych ujęć dywersyfikujących luki badawcze zaproponowano nową ich klasyfikację w oparciu o kryteria zakresu generalizowalności i poziomu rozwinięcia pola badawczego. Pozwala ona na identyfikację luk zarówno na wczesnych etapach poznawania zjawiska, jak i w bardziej zaawansowanych stadiach jego analizy, koncentrując się na potencjale do formułowania uogólnień. Klasyfikacja ta dzieli luki badawcze na trzy główne kategorie, odzwierciedlające ewolucję wiedzy o danym polu i możliwości generalizacji wyników: (I) luki wstępnej eksploracji, (II) kontekstualizacyjne i specyfikacyjne oraz (III) dojrzałego rozwoju.

Ujęte jako pierwsza kategoria, luki wstępnej eksploracji (I) charakteryzują się całkowitym brakiem wiedzy lub bardzo ograniczonym rozumieniem zjawiska, co uniemożliwia formułowanie szerokich uogólnień. Ich wypełnianie polega na odkrywaniu i definiowaniu podstawowych aspektów danego pola badawczego, co stanowi podstawę dla dalszych, bardziej zaawansowanych badań. W ich ramach wyróżnić można trzy podstawowe subtypy luk: (Ia) odkrywczą, (Ib) konceptualizacyjną i (Ic) początkowego ugruntowania empirycznego. Subtypy luk wstępnej eksploracji (Ia–Ic) zostały wyodrębnione na podstawie celu poznawczego działań badawczych podejmowanych w odpowiedzi na daną lukę.

Luka odkrywczą (Ia) jest tożsama z całkowitym brakiem jakichkolwiek badań lub teorii dotyczących danego zjawiska. Oznacza to, że obszar wymaga pierwszej eksploracji, aby w ogóle móc zdefiniować jego istotę. Często pojawia się w kontekście nowych, wyłaniających się zjawisk. Luka konceptualizacyjna (Ib) ma miejsce, gdy istnieje zjawisko, ale nie ma określonego definicją zakresu semantycznego lub precyzyjnych ram konceptualnych do jego opisanie. Ogranicza to możliwość prowadzenia badań porównawczych i kumulowania wiedzy. Może wystąpić również, gdy istnieją silnie zróżnicowane i niekompatybilne definicje danego zjawiska utrudniające wymianę wiedzy. Wreszcie, luka początkowego ugruntowania empirycznego (Ic) ma miejsce, gdy istnieją ogólne koncepcje lub wstępne teorie, ale brakuje jakichkolwiek danych empirycznych, które mogłyby je potwierdzić, obalić lub rozwinąć.

Druża kategoria zawiera luki kontekstualizacyjne i specyfikacyjne (II). Wynikają one z niewystarczającego uwzględnienia różnorodności kontekstów, w których zjawisko występuje, lub z nadmiernego zawężenia dotychczasowych pól badawczych, co ogranicza możliwość generalizowania. Wypełnienie tych luk prowadzi do poszerzenia zakresu stosowalności wniosków. Omawiana kategoria obejmuje luki: (IIa) rozszerzenia geograficznego, (IIb) rozszerzenia temporalnego, (IIc) różnorodności populacyjnej i (IID) perspektyw dyscyplinarnych. Subtypy luk kontekstualizacyjnych i specyfikacyjnych

(IIa–IIId) zostały wyodrębnione na podstawie rodzaju brakującego lub zawężonego kontekstu, którego uwzględnienie mogłoby poszerzyć zakres stosowności i generalizacji dotychczasowej wiedzy. Kryterium klasyfikacyjnym jest tutaj zatem typ ograniczenia kontekstowego, które osłabia możliwości uogólniania dotychczasowych ustaleń.

Istnienie luki rozszerzenia geograficznego (IIa) oznacza, że dotychczasowe badania koncentrowały się na określonych obszarach geograficznych, pozostawiając inne niezbadane lub niedostatecznie zbadane, co uniemożliwia formułowanie ogólnych wniosków o zjawisku w różnych regionach. Konsekwencją istnienia tego rodzaju deficytu jest ograniczony poziom generalizowalności wniosków. Luka rozszerzenia temporalnego (IIb) dotyczy braku aktualnych badań, które odzwierciedlałyby najnowszy stan zjawiska, lub braku badań longitudinalnych, umożliwiających uchwycenie jego zmian w czasie – co łącznie utrudnia ocenę trwałości, dynamiki i ewolucji analizowanego problemu w różnych okresach. Luka różnorodności populacyjnej (IIc) odnosi się do podmiotowych granic pola badawczego. Wskazuje na nieuwzględnienie lub niedostateczne reprezentowanie określonych subpopulacji lub populacji w badaniach, co ogranicza możliwość generalizacji wniosków. Luka perspektyw dyscyplinarnych (IIId) oznacza, że wiedza o polu badawczym powstała w ramach jednej dyscypliny, ale nie została zintegrowana z wiedzą z innych dyscyplin, co ogranicza holistyczne zrozumienie zjawiska i możliwość generowania innowacyjnych rozwiązań problemów badawczych.

Ostatnia kategoria to luki dojrzałego rozwoju (III). Identyfikuje się je w odniesieniu do eksploracji w wysokim stopniu poznanych pól badawczych, gdzie istnieje już pewna wiedza, ale konieczne jest jej pogłębienie, weryfikacja lub optymalizacja w celu osiągnięcia większej precyzji, spójności i użyteczności. Wypełnianie tych luk koncentruje się na doskonaleniu i weryfikowaniu istniejących teorii i metod, a także na ich zastosowaniach. Wyróżnić można luki: (IIIa) rozbieżności dowodów, (IIIb) weryfikacji metodologicznej, (IIIc) aplikacyjne i (IIId) optymalizacji raportowania. Subtypy luk dojrzałego rozpoznania (IIIa–IIId) zostały wyodrębnione na podstawie kryterium typu działań poznawczych ukierunkowanych na pogłębienie, weryfikację lub optymalizację wiedzy w obszarach już wcześniej intensywnie eksplorowanych. Kryterium to odnosi się do dominującej funkcji epistemicznej, jaką pełnią badania w kontekście dalszego porządkowania i doskonalenia ustaleń dotyczących danego zjawiska, mianowicie czy wiedza wymaga uporządkowania, potwierdzenia, zastosowania praktycznego, czy też zrewidowania sposobów jej prezentacji.

Luka rozbieżności dowodów (IIIa) występuje, gdy badania przynoszą rozbieżne, niejednoznaczne lub sprzeczne wyniki, co ogranicza, a czasami uniemożliwia formułowania spójnych wniosków i generalizacji. Jej wypełnianie wymaga pogłębionej analizy przyczyn tych rozbieżności. Charakterystyczne dla luki weryfikacji metodologicznej (IIIb) jest istnienie badań powstałych w wyniku zastosowania jednego paradygmatu lub podejścia teoretycznego, co może prowadzić do zniekształceń lub pominięcia istotnych aspektów zjawiska. Wypełnianie tego braku wymaga zastosowania różnorodnych, odmiennych niż dotychczas, a czasami zupełnie nowych metod, technik lub narzędzi badawczych opracowanych w celu eksploracji konkretnego pola badawczego. Luka aplikacyjna (IIIc) pojawia się, gdy istnieje wiedza teoretyczna, ale nie ma badań nad jej efektywnym zastosowaniem w praktyce lub widoczna jest rozbieżność między deklaracjami a działaniami w praktyce. Ostatni subtyp, luka optymalizacji raportowania (IIId)

ujawnia, że wygenerowane dowody empiryczne nie zostały sprawozdane właściwie, co uniemożliwia ich replikację, metaanalizę lub pełne zrozumienie zastosowanych procedur badawczych, a tym samym ogranicza możliwość kumulowania wiedzy.

Przedstawiona powyżej, nowa, zintegrowana klasyfikacja luk badawczych ma na celu ich uporządkowanie oraz skłonienie badaczy do refleksji nad tym, na jakim etapie rozwoju znajduje się dane pole badawcze i jakie luki są najbardziej krytyczne dla jego dalszego rozwoju i możliwości generalizacji uzyskanej wiedzy.

Podsumowanie

Krytyczna analiza dotychczasowych ujęć definicyjnych i klasyfikacyjnych luk badawczych w naukach społecznych wykazała ich ograniczenia. Zwrócono uwagę na nierozłączne zakresy znaczeniowe wyodrębnionych rodzajów luk badawczych, ich rozproszenie w opracowaniach, brak spójnych kryteriów konstrukcji klasyfikacji, niedostateczną hierarchizację istotności oraz tendencję do utożsamiania definicji z klasyfikacją. Te limitacje w istniejących ramach semantycznych schematów klasyfikacyjnych utrudniają precyzyjną identyfikację i efektywne wypełnianie deficytów wiedzy.

W odpowiedzi na zasygnalizowane ograniczenia opracowano nową klasyfikację luk badawczych. Zaproponowane ujęcie integruje i porządkuje dotychczasowe perspektywy, dążąc do zapewnienia funkcjonalnych ram analitycznych. Praktyczne znaczenie tej klasyfikacji polega na jej potencjale do usprawnienia projektowania procesu badawczego. Umożliwia ona bowiem badaczom precyzyjne zlokalizowanie rzeczywistych braków w wiedzy w odniesieniu do pola badawczego i ich hierarchizację w kontekście potencjału generalizacyjnego oczekiwanych efektów badania, co jest fundamentalne dla sformułowania oryginalnego problemu badawczego, trafnego uzasadnienia celowości badań oraz kontekstualizacji własnych rezultatów badawczych w literaturze przedmiotu.

W świetle przeprowadzonej analizy oraz zaproponowanej klasyfikacji możliwe jest sformułowanie rekomendacji dla praktyki badawczej. Przede wszystkim, należy pamiętać o precyzyjnym rozpoznaniu i jednoznacznym określaniu rodzaju oraz charakteru luki badawczej, w oparciu o ustrukturyzowane ramy klasyfikacyjne. Takie podejście sprzyja dopasowaniu problemu badawczego do rzeczywistych deficytów wiedzy, zwiększając jego trafność i wartość poznawczą. Ponadto, identyfikacja luki powinna być bezpośrednio powiązana z uzasadnieniem podejmowanego projektu – poprzez wskazanie, w jaki sposób planowane badanie przyczynia się do uzupełnienia konkretnego braku w literaturze oraz poszerzenia dotychczasowego stanu wiedzy. Dla trafnego wyznaczania kierunków dalszych badań rekomenduje się analizę obszarów niedostatecznie rozpoznanych, z uwzględnieniem różnorodnych aspektów deficytów poznawczych – od braku eksploracji, przez ograniczenia kontekstowe, po potrzebę weryfikacji i doskonalenia istniejących ustaleń. Wreszcie, na etapie przygotowania raportu z badań lub wniosku o grant badawczy jednoznacznie i na podstawie systematycznego przeglądu literatury warto wskazywać, jakiego rodzaju luka badawcza została rozpoznana, w jaki sposób będzie wypełniona oraz jakie znaczenie ma to dla rozwoju wiedzy w danym obszarze. Taka transparentność ułatwia ocenę oryginalności, trafności i potencjalnego wkładu danej pracy w rozwój nauki.

Bibliografia

- Adu P., Miles D. A. (2024), *Dissertation Research Methods: A Step-by-Step Guide to Writing Up Your Research in the Social Sciences*, Routledge, London–New York.
- Ali I. (2025), *Reimagining Research Gaps*, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=5155635>.
- Baako I., Alhassan H., Gidisu P. (2022), *Understanding and Spotting Research Gaps through a Systematic Literature Review*, „International Journal of Research and Innovation in Social Science”, vol. 6, nr 3.
- Bäcker R. et al. (2016), *Metodologia badań politologicznych*, Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Warszawa, https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/3891/Metodologia_badan_politologicznych.pdf?sequence=1.
- Borry P., Schotsmans P., Dierickx K. (2005), *The Birth of the Empirical Turn in Bioethics*, „Bioethics”, vol. 19, nr 1.
- Coakley N. (2023), *What Are Public Data Gaps?*, University of York, New York.
- Dias J. M., Costa V. A. (2018), *Adsorption Heat Pumps for Heating Applications: A Review of Current State, Literature Gaps and Development Challenges*, „Renewable and Sustainable Energy Reviews”, vol. 98.
- Farooq R. (2017), *A Framework for Identifying Research Gap in Social Sciences: Evidence from the Past*, „IUP Journal of Management Research. Hyderabad”, vol. 16, nr 4.
- Giest S. (2020), *“For Good Measure”: Data Gaps in a Big Data World*, „Policy Sciences”, vol. 53, nr 3.
- Holzheu T., Turner G. (2018), *The Natural Catastrophe Protection Gap: Measurement, Root Causes and Ways of Addressing Underinsurance for Extreme Events*, „The Geneva Papers on Risk and Insurance – Issues and Practice”, vol. 43.
- Jacobs R. L. (2011), *Developing a Research Problem and Purpose Statement*, w: *The Handbook of Scholarly Writing and Publishing*, red. T. S. Rocco, T. Hatcher, A Wiley Imprint, San Francisco–Jossey-Bass.
- Klingner J. K., Boardman A. G. (2011), *Addressing the “Research Gap” in Special Education Through Mixed Methods*, „Learning Disability Quarterly”, vol. 34, nr 3.
- Mallick C., Yang Y. (2013), *Spatiotemporal Analysis of Thermal Inequity: A Case Study of Hong Kong*, „Landscape Architecture and Regional Planning”, vol. 8, nr 1.
- Miles D. A. (2017), *A Taxonomy of Research Gaps: Identifying and Defining the Seven Research Gaps*, „Doctoral Student Workshop: Finding Research Gaps-Research Methods and Strategies”, Dallas, Texas.
- Müller-Bloch C., Kranz J. (2015), *A Framework for Rigorously Identifying Research Gaps in Qualitative Literature Reviews*, „Thirty Sixth International Conference on Information Systems, Fort Worth 2015”, <https://core.ac.uk/download/pdf/301367526.pdf>.
- Nord C. (2002), *Bridging the Cultural Gap: Bible Translation as a Case in Point*, „Acta Theologica”, vol. 22, nr 1.
- Nziku D. M., Struthers J. J. (2018), *Female Entrepreneurship in Africa: Strength of Weak Ties in Mitigating Principal-Agent Problems*, „Journal of Small Business and Enterprise Development”, vol. 25, nr 3.
- Punch F. K. (2014), *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches*, Sage, London.
- Rak J., Skrzypek M. (2023), *Określanie wpływu własnych badań na rozwój nauki: wymiar metodologiczny, teoretyczny i empiryczny*, w: *Na ścieżkach nauki. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin profesora Janusza Wiśniewskiego*, red. E. Jeliński, B. Hordecki, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM, Poznań.

Research Gaps from Systematic Reviews, „Journal of Epidemiology”, vol. 64, nr 1.

Ribeiro R. G., Rios R. (2021), *Temporal Gap Statistic: A New Internal Index to Validate Time Series Clustering*, „Chaos, Solitons & Fractals”, vol. 142.

Robinson K., Saldanha I., McKoy N. A. (2011), *Development of a Framework to Identify*, „Journal of Clinical Epidemiology”, nr 64.

Wahid N., Yahya M. H., Osman M. N. H. (2023), *Insider Ownership and Firm Performance: Comparative Analysis based on Emerging Economy of Malaysia and Bangladesh*, „International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences”, vol. 13, nr 4.

Weerathna R. S. (2017), *Research Gaps in Organizational Conflicts: Future Research Perspectives*, „International Journal of Human Resource Studies”, vol. 7, nr 4.

Classifying Research Gaps in Social Sciences

Summary

Identifying research gaps constitutes a key stage in setting research directions, essential for ensuring the originality and cognitive value of research outcomes. Determining a relevant gap justifies the choice of topic and research problem, facilitates the contextualisation of a study within the existing literature, and enables the articulation of its contribution to scientific advancement. A critical analysis of current definitions and classifications of research gaps reveals excessive complexity, a lack of consistent and transparent criteria for distinguishing between types of gaps, insufficient hierarchy in terms of their significance, and a tendency to conflate definitional work with classification itself. This fragmentation and conceptual imprecision hinder researchers' ability to effectively differentiate between types of knowledge deficits and assess their relevance to specific research problems, which limits the systematisation and cumulative development of knowledge. The article aims to propose a new classification of research gaps, grounded in original criteria concerning the scope of generalizability and the level of maturity of a given research field. This approach contributes to the development of conceptual tools that support the identification and systematisation of research gaps within the social sciences. It is designed to enhance the understanding of significant types of knowledge deficits within a given research field, which is crucial for the precise formulation of research problems and their effective solution. The article is written for educational purposes and to meet the needs of researchers refining their methodological skills.

Key words: research gap, knowledge deficit, classification, social sciences development, methodology

Author Contributions

Conceptualization (Konceptualizacja): Joanna Rak

Data duration (Zestawienie danych): Joanna Rak

Formal Analysis (Analiza formalna): Joanna Rak

Writing – original draft (Piśmiennictwo – oryginalny projekt): Joanna Rak

Writing – review & editing (Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie): Joanna Rak

Competing interests: The Author have declared that no competing interests exist
(Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy)

